

DIMENSIUNEA EUROPEANĂ A LUI MAZZINI ÎN ISTORIOGRAFIE

Remus TANASĂ¹

Cuvinte cheie: *Mazzini, Europa, secolul XIX, Delureanu, Risorgimento*

Keywords: *Mazzini, Europe, 19th century, Delureanu, Risorgimento*

Introducere

Lucrările despre Mazzini, despre activitatea sau despre moștenirea orizontului ideatic mazzinian au abundat încă din timpul vieții acestuia, dar mai ales în secolul al XX-lea. Studiile și cercetările privitoare la diferite aspecte ale vieții și gândirii lui Mazzini au privit teme precum democrația, europenismul, naționalismul, anti-colonialismul, socialismul, comunismul, liberalismul, radicalismul, republicanismul, federalismul sau relațiile internaționale.

Mazzini a fost italianul care a influențat cel mai mult cultura politică italiană, anumite idei ale sale fiind preluate și integrate doctrinar de curente și orientări politice antagoniste și ireconciliabile², fiind totodată primul italian din epoca modernă a cărui operă omnia a fost publicată integral prin lege³.

Mazzini a reprezentat un simbol pentru europenii care, în secolul al XIX-lea, depuneau eforturi pentru a pune pe harta politică a continentului propria națiune, astfel că mai ales reprezentanții naționalităților din centrul și estul Europei și-au intersectat adesea drumurile cu Mazzini. În secolul al XX-lea, odată cu procesul decolonizării, membrii elitelor din Africa sau Asia au extras din mesajul mazzinian acele idei care se pliau contextului politic și militar din regiunile de proveniență⁴. Astfel, pe lângă textele

---

¹ Academia Română, Filiala Iași – Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, IAȘI.

² A se vedea Simon Levis Sullam, *L'apostolo a brandelli. L'eredità di Mazzini tra Risorgimento e fascismo*, Roma-Bari, Laterza, 2010; Ugo Della Seta, *Antimazzinanesimo di G. Mazzini*, Centro Napoletano di Studi Mazziniani, 1962.

³ Marco Finelli, *Il monumento di carta. L'Edizione Nazionale degli Scritti di Giuseppe Mazzini*, Verrochio, Pazzini, 2004, p. 9.

⁴ Giorgio Borsa, Paolo Beonio (coord.), *Garibaldi, Mazzini e il Risorgimento nel risveglio dell'Asia e*

referitoare la Mazzini și state precum India⁵, China⁶ sau Israel⁷, există și lucrări despre influența acestuia în America Latină⁸. Acestea aprofundează ideea globalizării naționalismului, de la un fenomen pe care italianul îl asocia inițial „bătrânului continent”, ajungându-se la unul cu valențe internaționale⁹.

Imediat după a doua Republica Romană (1849), Mazzini era cel mai în vogă revoluționar european¹⁰, nu doar italian, ci unul de anvergură continentală. Prin corespondența și colaborarea românilor cu acesta, membrii exilului autohton semnalizau pe hartă că românii sunt europeni și că nu sunt indiferenți la evenimentele hotărâtoare pentru viitorul Europei¹¹. Cu toate acestea, după cum vom vedea, istoriografia românească, cu câteva excepții, nu l-a avut în vedere pe italian.

Influența europeană și figura lui Mazzini în istoriografia internațională

Un volum mai mult decât necesar oricărui cercetător al implicațiilor istorice ale personajului Mazzini, este *Mazzini e il mazzinianesimo. Atti del XLVI Congresso di Storia del Risorgimento Italiano*¹², care însumează lucrările celui de-al patruzeci și șaselea Congres de Istorie al Risorgimento-ului Italian, desfășurat la Genova, în 1972, la centenarul morții lui Mazzini. Volumul este împărțit pe mai multe secțiuni, cele mai utile cercetării de față fiind cea dedicată planurilor lui Mazzini pentru Europa Occidentală, și, mai ales, cea dedicată lui Mazzini și Europei Orientale.

---

dell'Africa, Milano, Franco Angeli, 1984.

⁵ Gita Srivastava, *Mazzini and His Impact on the Indian National Movement*, Allahabad (India), Chugh Publications, 1982.

⁶ Harold Zvi Schiffirin, *Sun Yat-Sen and the Origins of the Chinese Revolution*, Berkeley, University of California Press, 1968, p. 259.

⁷ Shlomo Avineri, *The making of modern Zionism: intellectual origins of the Jewish state*, Londra, Weidenfeld and Nicholson, 1981, p. 45-46; Baruch Sermoneta, *Mazzinianesimo, Garibaldismo e Risorgimento ebraico*, în Giorgio Borsa, Paolo Beonio (coord.), *op cit.*, p. 45-64.

⁸ Jorge Myers, *Giuseppe Mazzini and the Emergence of Liberal Nationalism in the River Plate and Chile, 1835-60*, în C. A. Bayly, E. F. Biagini (eds.), *Giuseppe Mazzini and the Globalization of Democratic Nationalism, 1830-1920*, Oxford, Oxford University Press, 2008, p. 323-346.

⁹ Nadia Urbinati, *The Legacy of Kant: Giuseppe Mazzini's Cosmopolitanism of Nations*, în C. A. Bayly, E. F. Biagini (eds.), *op. cit.*, p. 11-36.

¹⁰ Salvo Mastellone, *Il progetto politico di Mazzini (Italia-Europa)*, Firenze, Leo S. Olschki, 1994, p. 157-166.

¹¹ Angela Jianu, *A circle of friends. Romanian revolutionaries and political exile, 1840-1859*, Leiden-Boston, Brill, 2011, p. 189-195.

¹² *Mazzini e il mazzinianesimo. Atti del XLVI Congresso di Storia del Risorgimento Italiano*, Roma, Istituto per la Storia del Risorgimento Italiano, 1974.

În această din urmă secțiune, cele mai importante materiale au fost semnate de Angelo Tamborra¹³, Giuseppe Pierazzi¹⁴ și Ștefan Delureanu¹⁵.

Angelo Tamborra face o introducere generoasă în sugestia pentru oricine dorește să aprofundeze impactul, legăturile și patriomoniul ideatic al lui Mazzini în Europa centrală și de est.

Giuseppe Pierazzi cercetează modul în care Mazzini s-a raportat la populațiile slave din Imperiul Austriac și cel Otoman. Inevitabil, analiza îi are în vedere și pe români, îndeosebi pe cei din Transilvania, deoarece soarta lor era legată de cea a celorlalte naționalități din Austria. Cum pentru o perioadă Mazzini i-a trecut pe români în rândul populațiilor slave, planurile confederale ale italianului i-a inclus și pe românii din toate cele trei Principate române. De altfel, numărul românilor, luați în considerare izolat, doar în Transilvania, sau pe toți românii din întreaga zonă locuită de aceștia, îi recomanda ca pe un element important al oricărei inițiative politice din zona Europei Orientale.

Ștefan Delureanu face o trecere în revistă a celor mai importante momente ale relației lui Mazzini cu reprezentanții națiunii române, insistând asupra legăturilor existente între pașoptiști și republicanii francezi sau polonezi, care au făcut posibilă transmiterea mesajului mazzinian printre români.

În anii 1995 și 1996, au apărut două volume, coordonate de Giuliana Limiti, la care au colaborat Mario Di Napoli, Francesco Guida și Giuseppe Monsagrati, iar în 2009, un al treilea volum, la care a contribuit și Marco Debenedetti¹⁶. Aceste volume, intitulate *Il mazzinanesimo nel mondo*, diseminează rezultatele proiectului de cercetare „Il mazzinanesimo ieri e oggi: Italia, Europa, America” și cele ale congresului „Il mazzinanesimo nel mondo”, desfășurat la Pisa în 1996, care a dat și numele seriei de volume.

Autorii tratează subiecte dintre cele mai variate, de la influența lui Mazzini asupra culturii politice din Marea Britanie¹⁷, până la prezența ideilor lui Mazzini în California¹⁸ sau similitudinile în gândire și atitudine dintre Mazzini și Gandhi¹⁹.

---

¹³ Angelo Tamborra, *Introduzione, – Mazzini e l'Europa Orientale*, în *Mazzini e il mazzinanesimo. Atti del XLVI Congresso di Storia del Risorgimento Italiano ...*, p. 187-300.

¹⁴ Giuseppe Pierazzi, *Gli Slavi dell'Austria e della Turchia*, în *Mazzini e il mazzinanesimo. Atti del XLVI Congresso di Storia del Risorgimento Italiano...*, p. 301-412.

¹⁵ Ștefan Delureanu, *La Romania*, în *Mazzini e il mazzinanesimo. Atti del XLVI Congresso di Storia del Risorgimento Italiano ...*, p. 413-479.

¹⁶ Giuliana Limiti (coord.), *Il mazzinanesimo nel mondo*, vol. I-III, cu colaborarea lui Mario di Napoli, Francesco Guida, Giuseppe Monsagrati, Marco Debenedetti, Pisa, Domus Mazziniana, 1995-1996-2009.

¹⁷ William Roberts, *Mazzini's Thought in the Development of British Culture, Politics and Society*, în Giuliana Limiti (coord.), *op. cit.*, vol. I, p. 1-76.

¹⁸ Francesca Loverci, *Le idee di Mazzini in California. Iniziative politiche e giornalistiche dei repubblicani italiani a San Francisco dagli anni del «Gold Rush» al 1905*, în Giuliana Limiti (coord.), *op. cit.*, vol. II, p. 83-151.

¹⁹ Gianni Sofri, *Mazzini e Gandhi*, în Giuliana Limiti (coord.), *op. cit.*, vol. III, p. 313-356.

În ceea ce privește legăturile lui Mazzini cu românii, trei sunt studiile incluse în aceste volume, care au fost deschizătoare de drumuri. Este vorba de cercetarea lui Alberto Basciani²⁰ despre prezența lui Mazzini în presa românească și cele două analize ale lui Ștefan Delureanu, *Mazzini e i mazziniani romeni nel Risorgimento centroeuropeo e balcanico*²¹ și *Mazzini nelle fonti e nella storiografia romana*²².

În primul dintre aceste texte, Delureanu începe prin a aminti că *Actul de Fraternitate* al „Tinerei Europe” a reprezentat botezul unui spirit nou, pro-european, care avea să-i molipsească pe mulți contemporani de-ai lui Mazzini, inclusiv mulți români. Aceasta fiind premisa, istoricul român continuă prin a prezenta căile de pătrundere a acestui spirit europeanist în Principate, personajele și formele de manifestare. Studiul este încheiat prin amintirea câtorva ziare, reviste sau cărți, îndeosebi din secolul al XIX-lea, dar și din secolul al XX-lea, în care Mazzini-europeanul a fost înfățișat ca un profet al unității „bătrânului continent”.

Studiul din volumul al treilea pornește de unde se încheia precedentul text, dezvoltând și accentuând sursele istoriografice românești care i-au acordat spațiu numelui lui Mazzini. „Albina Românească”²³, „Gazeta Transilvaniei” și „Românul” au fost ziarele care au menționat frecvent numele lui Mazzini.

Trebuie amintit și un alt studiu cuprins în aceste volume, cel al lui László Szörényi²⁴, care compară proiectele confederale ale lui Mazzini și Kossuth; studiul ne-a fost util atunci când am publicat *Mazzini, Kossuth și românii*²⁵.

Unul dintre editorii colaboratori ai acestor volume, profesorul universitar Francesco Guida²⁶, a coordonat două lucrări care trebuie avute în vedere. Prima se numește *Italia e Romania verso l'Unita nazionale* și conține capitole precum cele

²⁰ Alberto Basciani, *Mazzini nella stampa romana dell'Ottocento*, în Giulia Limiti (coord.), *op. cit.*, vol. I, p. 259-327.

²¹ Ștefan Delureanu, *Mazzini e i mazziniani romeni nel Risorgimento centroeuropeo e balcanico*, în Giuliana Limiti (coord.), *op. cit.*, vol. II, 1996.

²² Idem, *Mazzini nelle fonti e nella storiografia romana*, în Giuliana Limiti (coord.), *op. cit.*, vol. III, 2009, p. 227-238.

²³ Remus Tanasă, *Ecouri ale expediției lui Giuseppe Mazzini din Savoia în „Albina Românească” de la Iași (1834)*, în *AIAX*, LIV, 2017, p. 89-95.

²⁴ László Szörényi, *Mazzini e Kossuth: il progetto della Confederazione danubiana*, Giulia Limiti (coord.), *op. cit.*, vol. I, p. 241-257.

²⁵ Remus Tanasă, *Mazzini, Kossuth și românii*, în volumul colectiv coordonat de Marius Bălan și Gabriel Leanca, *Cultură juridică, stat și relații internaționale în epoca modernă. Omagiu profesorului Corneliu-Gabriel Bădărău*, Iași, Ed. Universității „A.I. Cuza”, 2016, p. 307-321.

²⁶ Prof. Univ. Francesco Guida predă „Istoria Europei Orientale” la universitatea „Roma Tre”, fiind autorul și coordonatorul unor lucrări despre Mazzini, Italia, România și Europa de Est, dintre care amintim Francesco Guida (coord.), *Italia e Romania verso l'Unita nazionale*, Humanitas, București, 2011 sau *Dalla Giovine Europa alla Grande Europa*, Roma, Carocci Editore, 2007.

semnate de Francesco Guida²⁷, Antonio D'Alessandri²⁸, Emanuela Constantini²⁹ sau Adrian Niculescu³⁰, ce aprofundează dinamica relațiilor dintre ideile și actorii celor două mișcări de primenire statală; îndeosebi studiul lui Antonio D'Alessandri³¹ este util pentru înțelegerea polemicilor referitoare la Transilvania dintre românii și maghiarii din exil, și medierea încercată de Mazzini în vedere efortului risorgimental comun³² împotriva Imperiului Habsburgic.

Cea de-a doua lucrare coordonată de Francesco Guida, *Dalla Giovine Europa alla Grande Europa* include materialele simpozionului organizat în 2005 de Facultatea de Științe Politice și de Departamentul de Studii Internaționale ale Universității „Roma Tre”, cu ocazia bicentenarului nașterii lui Mazzini.

Textul lui Alberto Basciani³³, intitulat *Mazzini e la Romania* este cel mai important din punctul nostru de vedere, însă și restul materialelor vin în ajutor deoarece ne permit să ne facem o imagine despre limitele influenței mazziniene în spațiul românesc, făcând o comparație cu alte țări sau regiuni ale Europei. De asemenea, unele texte contribuie la trasarea viziunii internaționale a lui Mazzini³⁴, putând astfel să apreciem rolul acordat românilor în perspectiva sa de ansamblu³⁵.

Cele două volume coordonate de Francesco Guida sunt relevante pentru studiul de față deoarece aprofundează implicațiile internaționale ale activității risorgimentale a lui Mazzini, mai ales volumul *Dalla Giovine Europa alla Grande Europa*. Cealaltă lucrare pune în lumină translația modelului italian în spațiul românesc, atunci când aceasta a existat, insistând când a fost cazul asupra mesajului mazzinian, mai ales dacă avem în vedere procesul de „nation-building”.

---

²⁷ Idem, *L'unificazione italiana e il Risorgimento delle nazioni del Sud-est europeo*, în Francesco Guida (coord.), *Italia e Romania...*, p. 9-21.

²⁸ Antonio D'Alessandri, *La questione d'Oriente e l'Europa. Nazionalismo, rivoluzione ed esilio dopo il 1849*, în Francesco Guida (coord.), *Italia e Romania...*, p. 32-49.

²⁹ Emanuela Costantini, *Quale Stato? Proposte federaliste nei processi risorgimentali italiano e romeno*, în Francesco Guida (coord.), *Italia e Romania...*, p. 108-123.

³⁰ Adrian Niculescu, *Risorgimento italiano e Rigenerazione nazionale romena. Similitudini, sincronie, parallelismi ed una vistosa differenza*, în Francesco Guida (coord.), *Italia e Romania...*, p. 183-206.

³¹ Antonio D'Alessandri, *La questione d'Oriente e l'Europa. Nazionalismo, rivoluzione ed esilio dopo il 1849*, în Francesco Guida (coord.), *Italia e Romania...*, p. 32-49.

³² Remus Tanasă, *Români și maghiari într-o dispută politică referitoare la ideea de națiune: Dumitru Brătianu și Daniel Ibrâny în ziarul „La Presse” (1851)*, în *Studia Universitatis Moldaviae*, 10 (100), 2016, p. 98-102.

³³ Alberto Basciani, *Mazzini e la Romania*, în Francesco Guida (coord.), *Dalla Giovine Europa alla Grande Europa...*, p. 147-162.

³⁴ Giuseppe Monsagrati, *Riflessioni sull'europeismo di Giuseppe Mazzini prima e dopo il 1848*, în Francesco Guida (coord.), *Dalla Giovine Europa alla Grande Europa...*, p. 25-38.

³⁵ Remus Tanasă, *Locul românilor în viziunea internațională a lui Mazzini*, în *East European Journal of Diplomatic History*, 3, 2016, p. 183-196.

Un autor care s-a ocupat intens de europenismul lui Mazzini a fost istoricul italian Salvo Mastellone. Acesta a coordonat o lucrare în două volume, *Mazzini e gli scrittori politici europei, (1837-1857)*³⁶, a cărei importanță este semnificativă pentru a înțelege statura europeană a lui Mazzini. „Apostolul națiunii” a avut legături de prietenie și ideatice cu personalități precum John Stuart Mill, Thomas Carlyle, Harriet Martineau, Alexander Herzen sau George Sand. Două sunt capitolele relevante pentru analiza noastră, și anume *Gli esuli democratici europei in Inghilterra: i rapporti tra European Democratic Committee, „La Voix du Proscrit” e „The Red Republican” (1850-1851)* și *I democratici romeni e il Comitato Democratico Europeo*, primul semnat de Fausto Proietti³⁷, iar al doilea de Ștefan Delureanu³⁸.

Proietti analizează rolul istoric al unor organe de presă în care Mazzini și colaboratori de-ai săi și-au publicat o serie de articole și de manifeste, în special cele ce-au avut legătură cu activitatea Comitetului lui Mazzini de la Londra, din care a făcut parte și Dumitru Brătianu.

În textul lui Delureanu, tocmai activitatea românilor, din ajunul adeziunii lui Dumitru Brătianu la Comitet, și apoi din perioada în care organismul a funcționat, este schițată din perspectiva relației exilului românesc cu Mazzini. Ne este atrasă atenția asupra faptului că deși nu toți membrii exilului românesc au fost de acord cu Comitetul de la Londra, cei care au fost implicați, liberalii radicali, și-au pus speranțele în posibilitatea unei revoluții europene.

Școala anglo-saxonă de relații internaționale, prin Raymond John Vincent³⁹, dar mai ales prin Martin Wight⁴⁰, l-a considerat pe Mazzini un reprezentant al paradigmei revoluționarismului internațional, viziune care postulează că pacea poate fi menținută doar dacă s-ar fi ajuns la un set nou de reguli, care să fie respectat de către toți actorii internaționali.

După Revoluția americană, după cea franceză și după împărțirea Poloniei, unii gânditori, dintre care primul a fost Kant, au susținut ideea că relațiile internaționale nu se mai puteau desfășura după rețeta negocierilor urmate de războaie între Marile Puteri.

³⁶ Salvo Mastellone (coord.), *Mazzini e gli scrittori politici europei. (1837-1857)*, vol. I-II, Firenze, Centro Editoriale Toscano, 2005.

³⁷ Fausto Proietti, *Gli esuli democratici europei in Inghilterra: i rapporti tra European Democratic Committee, „La Voix du Proscrit” e „The Red Republican” (1850-1851)*, în Salvo Mastellone (coord.), *Mazzini e gli scrittori politici europei...*, vol. I, p. 241-252.

³⁸ Ștefan Delureanu, *I democratici romeni e il Comitato Democratico Europeo*, în Salvo Mastellone (coord.), *Mazzini e gli scrittori politici europei...*, vol. II, p. 583-598.

³⁹ Raymond John Vincent, *Nonintervention and International Order*, Princeton, Princeton University Press, 1974, p. 58.

⁴⁰ Martin Wight, *Four Seminal Thinkers in International Theory: Machiavelli, Grotius, Kant & Mazzini*, editat de Gabriele Wight și Brian Porter, cu o introducere de David S. Yost, Oxford, Oxford University Press, 2005, p. 71-72.

Trebuiau stabilite niște reguli acceptate de către toți actorii internaționali, sau, măcar să se fi tins spre o astfel de ordine internațională.

Istoricul britanic Martin Wight a inclus această perspectivă în paradigma revoluționarismului internațional deoarece premisa de plecare contravenea ordinii europene existente în secolele al XVIII-XIX: entitățile statale constituite erau ilegitime sau parțial legitime pentru că nu erau state-națiune și nici democratice, astfel că manifestările lor internaționale reflectau aceleași defecte. În consecință, statele trebuiau reformate constituțional, iar națiunilor le-ar fi trebuit acordat dreptul la autodeterminare, creându-se astfel condiții interne similare, care ar fi urmat să permită acceptarea de către toți a unui set de reguli internaționale.

Pentru a particulariza activitatea organizatorică și conspirativă a lui Mazzini, credem că este cazul să amintim și câteva lucrări despre unele inițiative mazziniene. Prima dintre acestea a apărut în 1938 și aparține istoricului elvețian Hans Gustav Keller. Acesta a ținut în anii '30 ai secolului trecut o serie de conferințe despre Mazzini și „Tânăra Europă”. În urma acestor evenimente, Hans Gustav Keller a publicat lucrarea *Das „Junge Europe”, 1834-1836*⁴¹. Lucrarea este tradusă în limba italiană în 2011 cu titlul *La Giovine Europa. Studio sulla storia dell'idea federalistica e di quella nazionale*⁴². Subtitlul ales de editorul traducerii este interesant pentru că sugerează direcția în care autorul a dorit să dezvolte analiza. Astfel, conform lui Hans Gustav Keller, „Tânăra Europă” s-a mișcat între ideea națională și cea federală. În paginile lucrării găsim destule indicii pentru a înțelege de ce s-a ales acest subtitlu: combinația dintre principiul naționalităților și ideea de umanitate, conduce spre o tensiune latentă între națiune și societatea internațională, în cazul de față fiind vorba de societatea europeană. Istoricul elvețian a folosit documente de arhivă pentru a releva că între „Tânăra Italie” și „Tânăra Germanie” au existat fricțiuni care au pornit de la sentimentul național, dar și din cauza modului autoritar de conducere al lui Mazzini.

Lucrarea este esențială și pentru a înțelege universul revoluționar al anilor '30 din secolul al XIX-lea, textul abundând cu mărturii directe ale celor care au surprins galaxia exilului european, îndeosebi al celui din Elveția. Astfel, găsim la aceeași masă revoluționarul de profesie, adică individul fără familie, meserie fixă sau chiar chef de muncă, alături de revoluționarul romantic, adică individul cu principii bine definite, a cărui obiectiv nu este revoluția de dragul revoluției, ci cea făcută în numele unui ideal non-utopic. Mazzini a fost încadrat de Hans Gustav Keller în aceasta a doua categorie.

După trecerea în revistă a istoricului elvețian, revenim la cercetătorul italian Salvo Mastellone, care a început seria lucrărilor personale despre Mazzini în 1960, cu

---

⁴¹ Hans Gustav Keller, *Das „Junge Europe”, 1834-1836*, Zürich, M. Niehans Verlag, 1938.

⁴² Idem, *La Giovine Europa. Studio sulla storia dell'idea federalistica e di quella nazionale*, cu o prefață de Luigi Bonante, Palermo, Sellerio, 2001.

cele două volume cu titlul *Mazzini e la „Giovine Italia”*⁴³. La distanță de peste treizeci de ani, în 1994, publica lucrarea *Il progetto politico di Mazzini (Italia-Europa)*⁴⁴. Aceste lucrări trebuie prezentate împreună, căci, după cum chiar Salvo Mastellone mărturisea în prefața celei de-a doua cărți, aceasta din urmă nu face decât să o continue sau să întărească ipoteza expusă în cea din 1960.

În *Mazzini e la „Giovine Italia”*, Mastellone l-a înfățișat pe Mazzini ca pe un republican implicat în dezbaterea europeană despre democrație, activitatea „Tinerei Italii” fiind una de pionierat, dacă nu la nivelul întregii Europe, măcar pentru Italia. Motivul l-a constituit forma modernă, pentru epoca respectivă, a mesajului și activității „Tinerei Italii”. În momentul în care lucrarea a apărut în Italia, deceniile șase și șapte din secolul al XX-lea, cercetările referitoare la Mazzini săreau de la anii studenției la cei din timpul „Primăverii Popoarelor”, anii '30 și primii ani '40 ai secolului al XIX-lea, fiind considerați ca secundari în ceea ce-l privește pe Mazzini. Erau la modă studiile despre Filippo Buonaroti și despre Mazzini al Risorgimento-ului, ideile și calculele mazziniene care nu se încadrau în narațiunea Risorgimento-ului, fiind trecute cu vederea sau chiar marginalizate. Mastellone propunea un Mazzini care nu a fost de acord cu desfășurarea și rezultatele Risorgimento-ului din Italia, pe Mazzini republicanul, implicat în discuțiile despre instituțiile politice ale Europei.

Lucrarea din 1994 continua acest demers cutezător, încercând să demonstreze că „Tânăra Italie” nu a fost organizație oarecare a exilului italian, ci una bine înrădăcinată în ambientul republican din Franța. În sprijinul acestei ipoteze, istoricul descria exilul italian de la Paris și Marsilia, unde Mazzini și-a continuat parcursul de formare politică și intelectuală, ajungând să-și însușească și chiar să dezvolte concepte-cheie care circulau în epocă, devenind astfel un lider cunoscut al exilului italian.

Mastellone opina că „Tânăra Italie” trebuia dezvoltată la nivel continental, astfel luând naștere „Tânăra Europă”. A doua parte a cărții a fost dedicată activității lui Mazzini, ca lider al „Tinerei Europe,” și, mai ales, ca reprezentant al unui spirit inovator, întrupat de organizația înființată de el la Berna. Mazzini a fost un revoluționar european a cărui propunere a fost o federație de națiuni democratice. Fidelitatea față de acest proiect politic a fost menținută de Mazzini și după ce a trebuit să fugă în Anglia, dovada fiind activitatea legată de seria de articole numită „Thought upon democracy in Europe”.

Lucrarea lui Salvo Mastellone, *Mazzini and Marx. Thoughts upon Democracy in Europe*⁴⁵, abordează comparativ gândirea socială a lui Mazzini și cea a lui Marx, precum și implicațiile teoretice pentru democrație. Concluzia lui Mastellone a fost că „Manifestul

⁴³ Salvo Mastellone, *Mazzini e la „Giovine Italia” (1831-1834)*, vol. I-II, Pisa, Nistri Lischi, 1960.

⁴⁴ Idem, *Il progetto politico di Mazzini (Italia-Europa)*, Firenze, Leo S. Olschki, 1994.

⁴⁵ Idem, *Mazzini and Marx. Thoughts upon Democracy in Europe*, Westport, Connecticut – Londra, Praeger, 2003.

comunist” a fost, în mare parte⁴⁶, o reacție la șapte articole publicate de Mazzini ca teoretician al unui cosmopolitism al națiunilor⁴⁷, opus internaționalismului socialist.

Mazzini a fost un critic acerb al celor mai importante concepte comuniste/socialiste, lucrarea lui Mastellone reliefând o polemică importantă între doi exilați care își disputau esența conceptului de „democrație”, după cum chiar Mazzini mărturisea directorului ziarului „People’s Journal”, în care a publicat respectivele articole: „intenția mea este de a exprima gândirea politică care, îndeosebi în ultimii patru ani, a orientat mișcarea democrată pe continentul european”⁴⁸. Dacă Mastellone avea dreptate cu privire la una dintre cauzele apariției „Manifestului comunist”, adică activitatea lui Mazzini, atunci cu siguranță această lucrare comparativă este esențială pentru a înțelege viziunea politică a italianului.

Considerăm că volumele amintite până acum constituie o bază solidă pentru oricine ar dori să studieze istoria lui Mazzini, însă, cu siguranță mai există mulți alții care ar trebui exploarați, dacă nu integral, măcar parțial, pentru ca cineva să-și facă o imagine despre complexitatea unui personaj precum Mazzini.⁴⁹

După prezentarea celor mai importante lucrări despre influența ideilor mazziniene în lume, credem că trebuie să trecem în revistă câteva dintre cele mai recente lucrări despre viața lui Mazzini. Caracteristica următoarelor lucrări biografice este că sunt deschizătoare de drumuri în privința valențelor europene ale mesajului mazzinian.

Prima dintre aceste lucrări este cea semnată de istoricul britanic Denis Mack Smith în 1994⁵⁰. Pentru cercetarea de față am folosit a treia ediție a traducerii în limba italiană⁵¹. La momentul apariției, aceasta a fost prima lucrare biografică în limba engleză din ultimele șase decenii⁵². De altfel, și în literatura de specialitate italiană, timp de aproape trei decenii, între 1960 și 1990, nu a fost publicată nici o biografie a lui

---

⁴⁶ Spencer M. Di Scala, *Prefață*, în Salvo Mastellone, *Mazzini and Marx...*, p. VIII.

⁴⁷ Remus Tanasă, *Mazzini, „apostolul națiunii”*, în volumul colectiv *In memoriam Gheorhe Palade (1950-2016)*, Chișinău, Bons Offices, 2018, p. 234-240.

⁴⁸ Salvo Mastellone, *Mazzini and Marx...*, p. 159.

⁴⁹ Alți autori importanți pentru înțelegerea lui Mazzini ar fi: Jessie White Mario, Federico Donaver, Ugo Della Seta, Giovanni Gentile, Arturo Codignola, Nello Rosselli, Emilia Morelli, Michele Saponaro, Alessandro Levi, Andreina Biondi, Giuseppe Galasso, Franco Della Peruta, Silvio Pozzani, Romano Bracalini, Federica Falchi, Simon Levis Sullam, Aldo Giovanni Ricci, Giuseppe Monsagrati sau Fournier Finocchiaro Laura.

⁵⁰ Denis Mack Smith, *Mazzini*, New Haven, Yale University Press, 1994.

⁵¹ Idem, *Mazzini. L’uomo, il pensatore, il rivoluzionario*, Milano, Rizzoli, 2014.

⁵² Ultima lucrarea dinaintea celei a lui Denis Mack Smith a fost cea a lui Stringfellow Barr, în 1935, iar penultima a fost cea a lui Gwilyn O. Griffith, din 1932; a se vedea Stringfellow Barr, *Mazzini: a Portrait of an Exile*, New York, Holt, 1935; Gwilyn O. Griffith, *Mazzini: a Prophet of Modern Europe*, Londra, Hodder and Stoughton, 1932.

Mazzini⁵³. În toate aceste decenii, Mazzini a fost prezent doar în unele articole științifice care se ocupau de istoria Italiei din secolul al XIX-lea⁵⁴.

Denis Mack Smith l-a înfățișat pe Mazzini ca un om vertical în susținerea propriilor convingeri, un personaj care a ținut atât de mult la propriile principii, încât a preferat anticamera conspirațiilor decât un loc politic sigur. Conform istoricului britanic, acesta a încercat să ofere publicului o biografie cât mai obiectivă, deoarece a constatat că de aproape șaizeci de ani nu s-a mai scris vreouă, iar multe din cele dinaintea acestor decenii nu emanau obiectivitate. Denis Mack Smith a dorit să evite capcanele lentilei ideologice, care au făcut din Mazzini, pe rând, un apostol revoluționar, un teocrat, un colectivist sau un anarhist. Credem că cercetătorul britanic a reușit să îmbine istoria politică cu cea intelectuală, rezultatul fiind unul obiectiv; în plus, a deschis drumul unor lucrări mai moderne despre Mazzini.

Următoarea lucrare biografică despre Mazzini poartă semnătura lui Roland Sarti⁵⁵. *Mazzini. A Life for the Religion of Politics* a apărut în 1997. Sarti a îmbinat documentele de arhivă cu textele mazziniene editate și cu alte lucrări de specialitate, pentru a schița o imagine cât mai completă a lui Mazzini, un personaj pentru care gradul de libertate dintr-o societate depindea de interesul cetățenilor pentru „religia civilă” numită politică. Fermierul, muncitorul, artistul sau preotul, nu doar politicianul de profesie sau birocratul, ar fi trebuit să încerce ca în activitatea lor personală, să ia în considerare efectele directe sau indirecte asupra sferei politice. Sarti își încheia lucrarea afirmând că despre Mazzini încă nu s-a scris tot, sugerându-le altor istorici să considere finalul cărții sale drept o paranteză deschisă, căci ar trebui să mai curgă multă cerneală pentru a reuși a înțelege viața unui om care a fost puternic și slab în același timp.

O ulterioară biografie relevantă a fost semnată de Jean-Yves Frétygné și a apărut în limba franceză, în 2006⁵⁶. Intitulată *Giuseppe Mazzini. Père de l'unité italienne*, este prima lucrare în limba franceză apărută în aproximativ șaizeci de ani, ultima aparținând Mariei Dell'Isola și lui George Bourgin, fiind publicată în 1956⁵⁷.

Jean-Yves Frétygné urmărește traseul internațional al lui Mazzini prin prisma organizațiilor pe care italianul le-a fondat sau le-a influențat ideatic: de la „Tânăra Italie”, până la Prima Internațională Socială sau Alianța Republicană Universală. Frétygné ne propune o lectură care depășește acele clișee care îl descriau pe Mazzini ca un autor cu

⁵³ Lucy Riall, *The Italian Risorgimento: State, Society and National Unification*, Londra, Routledge, 1994, p. 62.

⁵⁴ David G. Rowley, *Giuseppe Mazzini and the democratic logic of nationalism*, în *Nations and Nationalism*, XVIII, 1, 2012, p. 39.

⁵⁵ Roland Sarti, *Mazzini. A Life for the Religion of Politics*, Westport, Praeger, 1997.

⁵⁶ Jean-Yves Frétygné, *Giuseppe Mazzini. Père de l'unité italienne*, Paris, Fayard, 2006.

⁵⁷ Maria Dell'Isola, George Bourgin, *Mazzini promoteur de la République italienne et pionnier de la Fédération européenne*, Paris, Marcel Rivière, 1956.

o viziune politică incoerentă și nepractică. Pentru francez, Mazzini a fost un „romantic angajat” care nu a fost înțeles în timpul vieții deoarece a încercat să găsească o formulă pentru a media ideea de libertate cu cea de democrație și cu cea de socialism.

În 2010, Giovanni Belardelli aducea publicului de limbă italiană lucrarea intitulată simplu, *Mazzini*⁵⁸. Despre Mazzini s-au mai scris multe lucrări, însă cea a lui Belardelli scoate în evidență un aspect mai puțin explorat: Mazzini gânditorul politic. Încă de la primele rânduri introductive, autorul prezintă motivele apariției acestei cărți: constatarea că istoria este un șir de evenimente mișcat de idei, fapte și oameni care nu sunt cunoscute mereu la adevărata lor amploare. Cazul *Risorgimento*-ului italian se încadrează perfect în această situație, activitatea lui Mazzini fiind cunoscută la nivel evenimential însă mai puțin din punct de vedere ideatic.

Belardelli consideră că ideile lui Mazzini au contribuit decisiv la nașterea statului italian mai ales datorită ideii de națiune italiană întinsă de la Alpi până în Sicilia. După falimentul „Primăverii Popoarelor” și după scurta experiență a Republicii Romane, majoritatea patrioților italieni s-au îndepărtat de idealul națiunii republicane, apropiindu-se de regele Sardiniei, Vittore Emanuele al II-lea și făcând din acesta simbolul mișcării de unificare națională. Istoricul afirmă că, deși este considerat a fi marele „înfrânt” al *Risorgimento*-ului italian, Mazzini este de fapt una dintre personalitățile cu cea mai mare influență asupra culturii politice italiene din secolul al XX-lea. Republicanismul, socialismul și chiar fascismul au avut parte de reprezentanți care, nu o dată, l-au proclamat pe Mazzini un predecesor al idealurilor pe care le afirmau și le promovau⁵⁹.

Mazzini și istoriografia românească

Dintre autorii români, doar unul singur s-a ocupat în mod constant de relația dintre Mazzini și români, acesta fiind Ștefan Delureanu, deja menționat anterior. Până la el, cei care au mai scris pe această temă au făcut-o tangențial⁶⁰, cu excepția articolului lui Dan Berindei⁶¹ și celor ale Ralucai Tomi⁶².

⁵⁸ Giovanni Belardelli, *Mazzini*, Bologna, Mulino, 2010.

⁵⁹ A se vedea Remus Tanasă, *Note bibliografice*: Giovanni Belardelli, *Mazzini*, Bologna, il Mulino, 2010, în *AȘUI*, Istorie, LXI, 2015, p. 655-658.

⁶⁰ A se vedea Petre P. Panaitescu, *Emigrația polonă și revoluția română dela 1848. Studiu și documente*, București, Cartea Românească, 1929; Nicolae Corivan, *Din activitatea exilaților români în Apus*, București, Așezământul cultural „Ion C. Brătianu”, 1931; Olimpiu Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru Rollin și cu radicalii francezi în epoca revoluției de la 1848*, București, Cartea Românească, 1940; Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională: 1834-1849*, București, Editura Republicii Socialiste România, 1967; Idem, *Fața secretă a mișcării prepașoptiste române. Unitatea națională*, București, Editura Academiei Române, 2004; Anastasie Iordache, *Dumitru Brătianu. Diplomatul, doctrinarul liberal și omul politic*, București, Paideia, 2003; Angela Jianu, *op. cit.*

⁶¹ Dan Berindei, *Les Roumains et Giuseppe Mazzini*, în *RRH*, XXIV, 4, 1985, p. 313-322.

⁶² Raluca Tomi, *Contribuții la studiul proiectelor mazziniene în aria Europei-centro-orientale (1866-*

O mențiune specială o merită Alexandru Marcu, pentru deja clasică *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice, 1848-1877*⁶³, publicată în 1930 și reeditată în 2000. Primele două capitole sunt dedicate legăturilor dintre Mazzini, români și unguri, primul intitulându-se *Revoluționarii unguri și primele încercări de federalizare mazziniană (1848-1850)*, iar cel de-al doilea *Mazzini – mijlocitor între Kossuth și Bălcescu. Manifeste mazziniene către Români (1851-1853)*.

În primul dintre aceste capitole, Alexandru Marcu schițează un tablou al efortului susținut de Mazzini pentru a-i împăca pe revoluționarii români și pe cei maghiari, însă desfășurarea evenimentelor și, mai ales, rapiditatea lor, au făcut imposibilă orice înțelegere și orice acțiune concertată. Cel de-al doilea capitol analizează relația lui Bălcescu cu Kossuth, mediată de, și prin, Mazzini. Tot în acest capitol este amintită și activitatea lui Dumitru Brătianu din cadrul Comitetului lui Mazzini de la Londra.

Sursele străine folosite de Alexandru Marcu au fost documentele editate de Mario Menghini⁶⁴ și de Eugenio Kastner⁶⁵. Cu siguranță, cele două capitole din lucrarea lui Alexandru Marcu au reprezentat cea mai solidă piatră de temelie pentru cei care au dorit să înțeleagă când, cum, prin intermediul cui și, mai ales, dacă s-au manifestat idealurile mazziniene în spațiul românesc.

Adevărata muncă de pionierat a desfășurat-o însă istoricul a cărui nume l-am mai pomenit deja de câteva ori, Ștefan Delureanu. Acesta a publicat numeroase articole și studii în limba italiană, care au fost traduse și compilate într-o lucrare în limba română, intitulată *Mazzini și românii în Risorgimento*⁶⁶. Materialele în limba italiană au fost numeroase, însă acestea reiau adesea informațiile, lucrarea în limba română doar rezumând munca publicistică depusă de Delureanu prin textele în limba lui Dante. Înainte de a face o prezentare succintă a acestei cărți, vom aminti câteva din titlurile cele mai importante în limba italiană: *Mazzini e Balcescu*⁶⁷, *Progetti d'azione di Mazzini e di Garibaldi nell'area centro-orientaleeuropea (1859-1866)*⁶⁸, *Il mondo romeno di fronte a*

1870), în *RI*, IV, 11-12, 1993, p. 1036-1045; Idem, *Romeni e italiani durante la rivoluzione del 1848-1849*, în *Annuario*, II, 2, 2000, p. 155-174; Idem, *Romeni e italiani nel periodo dell'essilio rivoluzionario (settembre 1849 – dicembre 1852)*. *Affinità. Opinioni. Contatti*, în *Annuario*, III, 3, 2001, p. 205-222.

⁶³ Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice, 1848-1877*, București, Cartea Românească, 1930.

⁶⁴ Mario Menghini, *Luigi Kosstuh nel suo carteggio con Giuseppe Mazzini*, în *Rassegna Storica del Risorgimento*, VIII, 1-2/1921.

⁶⁵ Eugenio Kastner, *Mazzini e Kossuth. Lettere e documenti inediti*, cu o prefață de Mario Menomisi, Firenze, Le Monier, 1929.

⁶⁶ Ștefan Delureanu, *Mazzini și românii în Risorgimento*, București, Paideia, 2006.

⁶⁷ Idem, *Mazzini e Bălcescu*, în *Il pensiero mazziniano*, XXXIII, 9, 1978, p. 51-54.

⁶⁸ Idem, *Progetti d'azione di Mazzini e di Garibaldi nell'area centro-orientale europea (1859-1866)*, în *Archivio Storico Sardo*, XXXIV, 1, 1983, p. 177-188.

*Mazzini, a Garibaldi e all'impresa dei Mille*⁶⁹, *Mazzini e Garibaldi tra progetto e azione nell'area centro-orientale (1859-1870)*⁷⁰, *I romeni nel pensiero e nei programmi d'azione di Mazzini*⁷¹, *Il mazzinianesimo nell'Europa orientale prima del '48: il caso della Romania*⁷², *Consigli di un fratello: una lettera inedita di Mazzini al repubblicano romeno Eugen Carada*⁷³, *Un protagonista romeno della democrazia mazziniana: Dimitru Bratianu (1818-1892)*⁷⁴.

Lucrarea *Mazzini și românii în Risorgimento* este o compilație de opt studii și o anexă, alcătuită din scrisori, manifeste sau articole de epocă. Remarcăm că din aceste studii, câteva sunt traduceri în limba română ale celor publicate în revistele științifice din Italia⁷⁵. Dintre anexe, cele mai importante sunt scrisoarea lui Ștefan Golescu către Zinca Golescu, cele ale lui Mazzini către C. A. Rosetti și către Eugeniu Carada, manifestul adresat românilor de către Comitetul de la Londra și articolul lui Dumitru Brătianu prilejuit de moartea lui Mazzini.

Studiile sunt gândite pentru a trasa un fir logic al manifestărilor ideilor mazziniene în Principate. Se urmărește continuitatea expunerii, pornindu-se de la prezența românilor în planurile lui Mazzini, continuându-se cu analiza modalităților de pătrundere a ideilor italianului printre români înainte de 1848 și cu episodul Comitetului de la Londra, dezvoltarea naturală a străngerii legăturilor din timpul „Primăverii Popoarelor”, urmărindu-se apoi proiectele insurecționale inspirate de o

⁶⁹ Idem, *Il mondo romeno di fronte a Mazzini, a Garibaldi e all'impresa dei Mille*, în *Archivio Trimestrale*, XI, 3, 1983, p. 567-576.

⁷⁰ Idem, *Mazzini e Garibaldi tra progetto e azione nell'area centro-orientale (1859-1870)*, în *RRH*, XXII, 2, 1983, p. 159-168.

⁷¹ Idem, *I romeni nel pensiero e nei programmi d'azione di Mazzini*, în *Archivio Trimestrale*, XI, 4, 1983, p. 789-797.

⁷² Idem, *Il mazzinianesimo nell'Europa orientale prima del '48: il caso della Romania*, în *Archivio Trimestrale*, XII, 1, 1984, p. 49-63.

⁷³ Idem, „*Consigli di un fratello*”: *una lettera inedita di Mazzini al repubblicano romeno Eugen Carada*, în *Bollettino della Domus Mazziniana*, XXXVIII, 1, 1992, p. 109-112.

⁷⁴ Idem, *Un protagonista romeno della democrazia mazziniana: Dimitru Brătianu (1818-1892)*, *Bollettino della Domus Mazziniana*, XXXIX, 2, 1993, p. 152-160.

⁷⁵ Primul capitol, „Românii în scrierile politice și programele de acțiune ale lui Mazzini” este traducerea adaptată a studiului „I romeni nel pensiero e nei programmi d'azione di Mazzini”, publicat în 1983, în „*Archivio Trimestrale*”; capitolul al doilea, „Pătrunderea și consistența ideilor mazziniene printre români înainte de 1848”, este o adaptare a articolului „Il mazzinianesimo nell'Europa orientale prima del '48: il caso della Romania”, publicat în 1984, în „*Archivio Trimestrale*”; capitolul al patrulea, „Italia și Europa centro-orientală în proiectele de acțiune mazziniano-garibaldiene (1859-1866)” este traducerea articolului „Progetti d'azione di Mazzini e di Garibaldi nell'area centro-orientale europea (1859-1866)”, apărut în „*Archivio Storico Sardo*”, în 1983; un ultim exemplu este capitolul „Mazzini și Bălcescu în lectură paralelă”, care reprezintă o adaptare a textului „Mazzini e Bălcescu”, din „*Il pensiero mazziniano*”, 1978.

sperată apropiere dintre Mazzini și Garibaldi, pentru a se încheia cu o comparație între Bălcescu și Mazzini.

Aceste studii rămân mai mult decât necesare pentru cercetarea influenței lui Mazzini printre români, existența lor contribuind din plin cu sugestii referitoare la punctul de unde ar trebui pornită o cercetarea în asemenea direcție. Trebuie însă menționat că, precum textele din limba italiană, și acestea sunt adesea repetitive în dezvoltarea anumitor idei. De asemenea, inconsecvența aparatului critic reprezintă o bilă neagră în ceea ce privește claritatea expunerii și documentarea⁷⁶.

Concluzii

Prezența restrânsă a lui Mazzini în istoriografia românească poate fi atribuită mai multor cauze, dintre care credem că cele mai importante ar fi interesul slab pentru istoria ideilor⁷⁷, puținele rânduri dedicate exclusiv românilor⁷⁸ și, nu în ultimul rând, disocierea mai mult sau mai puțin explicită a foștilor săi colaboratori români⁷⁹.

Între 1848 și 1853, similitudinea de aspirații și de proiecte dintre români și Mazzini a cunoscut o eferescență notabilă care, pe de-o parte, a ajutat națiunea română să-și facă simțită prezența în Europa, pe de altă parte făcând din Mazzini o primadonă pentru unii dintre pașoptiști. Tot această perioadă marchează momentul de maximă colaborare între Mazzini și români, prin intermediul Comitetului Democratic European de la Londra. După sfârșitul acestuia, nu au mai existat momente de colaborare concretă, ci doar planuri, care, ori din lipsa unei logistici pe măsura obiectivelor, ori din cauza diplomației Marilor Puteri, nu au putut fi puse în practică.

Impedimentele unei alianțe eficiente s-au datorat și disensiunilor dintre români și maghiari cu privire la soarta Transilvaniei. Este știut că Mazzini a apărat dreptul

⁷⁶ De exemplu, în capitolul „Europa unită a lui Mazzini” (p. 217-224), toate citatele din articolele și manifestele mazziniene, sunt trecute în text fără note de subsol. În capitolul „Mazzini, revoluția europeană și democrația români în viziunea adversarului”, nota numărul 20 este „ibidem”, nota 21 este „ibid”, iar notele 22-25, „ib”; la fel și notele 39, „ibidem”, 40-42, „ibid”, și 43, „ib”, după care la numărul 44 este iar „ibidem” (p. 172-175 și 181-183).

⁷⁷ După cum remarca istoricul italian Francesco Guida, în ceea ce privește Principatele Române și, în general, Europa Orientală, influența lui Mazzini s-a limitat mai mult la ideologie și la idealități, acțiunile practice neputând a fi concretizate sau măcar plănuite în mod realist; în Francesco Guida, *Idea di nazione e questione delle nazionalità nel pensiero di Giuseppe Mazzini*, în *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 23, 2001, p. 164.

⁷⁸ Pentru a înțelege referințele la români, ar trebui să avem în minte imaginea unui cerc, cu ideea de națiune în centru, iar pe circumferințe pe cea de confederație și pe cea de aliat împotriva Austriei. Referințele au fost repetitive, fără a găsi texte dedicate integral românilor, cu excepția manifestului Comitetului de la Londra, din 26 iunie 1851; a se vedea Giuseppe Mazzini, *Scritti Editi ed inediti. Edizione Nazionale*, vol. XLVI, Imola, Galeati, 1933, p. 81-87.

⁷⁹ „Tot trecutul nostru dovedește că nu suntem revoluționari de meserie; chiar dacă ar fi unii ca aceștia între noi, ei au putut învăța în mijlocul nostru că revoluțiunea nu este decât un mijloc dureros, extrem, iar niciodată nu se cuvine să fie un scop”, Ion C. Brătianu în „Alegătorul Liber”, an II, nr. 159, 27 februarie 1876.

națiunii române la existență și la integralitate, însă conaționalii săi implicați în activități politice similare cu ale lui Mazzini preferau asocierea cu Ungaria deoarece exilul maghiar era mai eficient în a strânge alianțe în peninsula Italiei⁸⁰.

Declanșarea războiului din Crimeea i-a convins pe pașoptiștii români că doar activitatea pe lângă factorii europeni de decizie ar putea aduce schimbări teritoriale în partea de est a Europei astfel că, românii au acționat în așa măsură încât să demonstreze că s-au maturizat politic. Mișcările politice subversive de factură mazziniană nu ar fi fost agreate de către cabinetele europene din cauza coloraturii anti-monarhice a lui Mazzini, iar simpla asociere cu numele acestuia ar fi stârnit bănuieli ce trebuiau evitate pentru ca unirea Principatelor să fie obținută și recunoscută.

Suntem de părere că istoriografia românească ar fi fost mai generoasă cu un personaj ca Mazzini dacă diplomația Marilor Puteri nu ar fi avut o influență superioară asupra evenimentelor politice din Principate în comparație cu acțiunea inspirată de principiile mazziniene sau dacă, precum vecinii noștri maghiari, am fi avut o personalitate cu aceeași trecere internațională precum Lajos Kossuth, despre care se știe că a corespundat și rezonat îndelung cu Mazzini.

MAZZINI'S EUROPEAN DIMENSION IN HISTORIOGRAPHY

(Abstract)

The European political scene was influenced in the last two centuries by several ideas that reached almost the entire continent and Giuseppe Mazzini was one of the modern personalities whose activity had an impact in European society, some key concepts of the Italian being for some time found in the domestic politics of modern Romania. The research aims to point out the directions that made Mazzini a star among fellow Europeans with similar political activity, as reflected in modern historiography. As we will discover, even if some main Romanian political figures have been among Mazzini's collaborators, the Romanian historiography was not concerned too much with Mazzini's figure, the only historian really involved in uncovering the Italian's influence among Romanians being Ștefan Delureanu.

---

⁸⁰ Adriano Papo, *L'alleanza italomagiara nel pensiero politico italiano della prima metà dell'Ottocento*, in Gizella Nemeth, Adriano Papo, Fulvio Senardi (coords.), *Mazzini e mazzinianesimo nel contesto storico centroeuropeo*, Duino Aurisina, Associazione culturale italoungherese „Pier Paolo Vergerio”, 2005, p. 17-34.